

## MÂTÜRÎDÎ'DE KÖTÜLÜK PROBLEMİ

Sami ŞEKEROĞLU\*

### Özet

Bu makalenin amacı Mâtürîdî'nin kötülük problemine ilişkin görüşünü belirlemektir. Ona göre de bu âlemde kötülüğün varlığı bir vakiadır. Ancak bu kötülüğün hem âlemin yapısı, hem de insanın yapısına dayalı bir yorumu da vardır. Dolayısıyla mevcut kötülüğe bu iki açıdan bakılması ve kötülüğün varlığına dayanarak Allah'ın iyi bir Tanrı olmadığı ya da kötülüğü yok etmek için yeterince güçlü olmadığı düşünülmemelidir.

**Anahtar Kelimeler:** Kötülük, Âlem, İnsan ve Küllî Bakış

### Abstract

The purpose of this study is to determine al-Maturidi's opinion concerning the problem of evil. According to him, the existence of evil in the universe is a fact. But there are possible comments based on both the structures of human beings and at universe. Therefore, the current occurrence of evil should be viewed from these two aspects and should not be considered as evidence against God's omnibenevolence and omnipotence.

**Keywords:** Evil, Universe, Human beings and Comprehensive Thinking

### Giriş

Bu makalede Din Felsefesi'nin problem alanlarından biri olan 'kötülük' hakkında Mâtürîdî'nin görüşlerine<sup>1</sup> yer verilecektir. Bu problemle ilgili

\* Dr., Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi. (samisekeroglu@hotmail.com)

<sup>1</sup> Bu konuda Mâtürîdî'nin görüşlerine genel İslam Düşüncesi içerisinde ve sadece onun *Kitâbü't-Tevhid*' adlı eserine başvurmak suretiyle yer verilmiş (örnek olarak bkz. Özdemir, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, Furkan Kitaplığı, 2001 İstanbul), kısa zaman öncesine kadar el-yazması halinde kalan diğer hacimli ve önemli eseri *Te'vilâtü'l-Kur'an*'a müracaat

olarak literatürde yeterli bilgi vardır. Ancak konuya bir giriş olması ve sorunun felsefi temelini ortaya koyması açısından kötülük problemine kısaca değinilecek ardından bir din bilgini olarak Mâtürîdî'nin görüşlerine geçilecektir.

### A) Felsefi Bir Problem Olarak Kötülük

Kötülük problemi, kısaca, dünyada karşılaşılan kötülüklerin iyi olan, her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen bir Tanrı fikri ile nasıl bağdaştırılacağı sorunu olarak ifade edilebilir. Problem kavramsal düzeyde ilk ifadesini David Hume'un ele aldığı Epiküros'un dilemmasında bulmaktadır.

Epiküros'un sözü edilen dilemması şöyle sunulmaktadır:

O (Tanrı), kötülüğü önlemek istiyor da gücü mü yetmiyor? Bu durumda O, güçsüzdür. Onu önlemeye gücü yetiyor da önlemek mi istemiyor? Öyleyse o iyi niyetli değildir. Hem kötülüğü önlemeye gücü yetiyor, hem de kötülüğü önlemeyi istiyor mu? Öyleyse neden dünyada bu kadar kötülük bulunmaktadır?<sup>1</sup>

İlk çağlardan beri insanoğlu kendi var oluşunu anlamlandırarak özgürlük ve sorumluluğuna rasyonel bir temel aramak ve buna bağlı olarak hem irade ve fiil gücünün ontolojik gerçekliğini sorgulamak, hem de şayet tanrı varsa, O'na yaraşan ve bütünüyle iyi olan bir davranış tarzının neden gerçekleşmediğini öğrenmek istemiştir.

Bazı teistler kötülüğün reel varlığını görmezden gelmek, bazıları onu insanın ahlâkî olgunlaşması için gerekli bir araç olarak görmek suretiyle, bazıları ise onu insanın işlediği kötü davranışlarına karşı Tanrı'nın bir uyarısı şeklinde telakki etmekle problemin üstesinden gelmek istemiştir. Bu problemin asıl Tanrı'ya inanan biri açısından sorun teşkil ettiği görünüyor. Ama buna işaret ediyor olmak, elbette, bir ateistin kötülüğün varlığından Tanrı'nın olmadığı kabulüne gitmesinin gerekçesini de sağlamaz. Yani âlemdeki mevcut kötülük gerçeği ateizmin sağlam bir

---

edilmemiştir. Bu çalışmada ise söz konusu problem büyük oranda *Te'vîlâtü'l-Kur'an'a* dayalı olarak incelenmiştir.

<sup>1</sup> David Hume, *Din Üstüne*, (çev. Mete Tunçay), 3.baskı, Ankara 1995, s. 209; Charles Werner, *Kötülük Problemi*, (çev. Sedat Umran), İstanbul 2000, s. 14.

temele oturmasını sağlayacak güçte bir delil olarak görülemez. Ateistin geliştirdiği argümana bakıldığında görülen şey şudur:

*"Tanrı varsa ve eğer her şeyi biliyorsa kendi yapmasa bile kötülüğün hangi koşullardan kaynaklandığını bilecek ve her şeye gücü yeten olduğu için de onu önleme yoluna gidecektir. Dolayısıyla Tanrı'nın varlığı ile kötülüğün varlığı birbirine aykırıdır. Kötülüğün varlığı Tanrı'nın olmamasını, Tanrı'nın varlığı ise kötülüğün bulunmamasını gerektirmektedir."*<sup>1</sup>

Burada öne sürülen iddianın ateizm açısından sağlam kurgusal temellere sahip olduğunu söylemek imkânsızdır. İnsanlık tarihinde henüz doğayla baş etmenin öğrenilemediği ilk dönemlerde karşı karşıya kalınan kötülükleri anlamlandırmakta çekilen güçlüğü anlaşılmaması mümkündür. Ama günümüzde insanı aşan metafizik kötülüğün pek çoğunun altında doğrudan insanın hem kendi, hem de içinde yaşadığı evreni kötü kullanımının katkısının bulunduğu kehânet sayılmamalıdır. Bu açıdan, öncelikle, kötülük problemini ateistik bakış açısıyla ele alan felsefecilerin sıklıkla verdiği örneğin<sup>2</sup> özellikle deprem ve sel felâketleri olduğuna dikkat etmek gerekiyor. Yani, bu yöndeki örneğin sıklıkla verilmesi karşısında bugün böylesi pek çok acının yaşanmasında insana ait katkı payının düşülerek konuya yaklaşılması gerekmektedir. Bu durum, âlemde görülen metafizik kötülüğün insana olan aidiyetini yadırgamamakla beraber bunu 'sebepsiz' veya 'gereğinden fazla' şeklinde değerlendirdikleri için oldukça önemlidir. Öncelikle evrendeki kötülüğün sebepsiz olmadığı, bilakis büyük oranda insanın bilgisizce iş görmesinden kaynaklandığını son dönemde insanın sahip olduğu çeşitli imkân ve araçlara dayalı olarak söylemek mümkün görünmektedir.

Sözü edilen felsefecilerin öne sürdüğü deprem örneğinin neden belli bazı yerlerde meydana geldiğini günümüzün gelişen teknolojik imkânlar dünyasında gözlerden gizlenmesi mümkün müdür? Zira depremlerin deprem fay hatlarının bulunduğu yerde gerçekleştiği bugün bilimsel bir gerçek olarak ortadadır. Kaldı ki, Milat'tan sonra 18-19. yüzyıllarda yazılan

<sup>1</sup> Richard Swinburne, *The Existence of God*, O.U Press, s. 200.

<sup>2</sup> Bkz. Edward Madden "The Many Faces of Evil", *Philosophy of Religion* (içinde), ed. Norberto Schedler, Macmillian Publishing, N.Y. 1968; Eric L. Ormsby, *Theodicy in Islamic Thought*, Princeton Üniv. Pr. N. J 1984, s. 42; Nelson Pike, *God and Evil*, Prentice-Hall, N.J 1964, s. 18.

eserlerde Anadolu'daki deprem bölgeleri olarak gösterilen yerlerin bugün bile birinci derecede deprem riski bulunan yerler olduğu uzmanlar tarafından belirtilmektedir.<sup>1</sup> Aynı şekilde daha henüz geçenlerde yurdumuzda yaşanan ve feci ölümlerle maddi manevi yıkımlara yol açan sel felâketinin sonuçlarını insanın doğanın yapısını bozma hürsından bağımsız değerlendirmemiz mümkün müdür?

Denilebilir ki, bugün ateistik tutumun gerekçeleri arasına sokulmak istenen "sebepsiz kötülük" yorumunu savunmak oldukça güçtür. Bununla birlikte, bu felsefî tutumun iddialarının çoğunun dünyada gereğinden fazla kötülük bulunduğu düşüncesi etrafında döndüğü de bilinmektedir. Öncelikle bu "gereğinden fazla" sözünün gerçekten oldukça üstü kapalı bir söz olduğunu ifade etmek gerekiyor. Böyle bir gerekçeye dayalı olarak konuşan bir ateist insanlık tarihi boyunca var olageldiğine inandığı bütün doğal felâketleri birlikte düşünerek bu kanaate varıyor gibidir. Oysa insanın evren hakkındaki bilgisi oldukça yetersizdir. Dolayısıyla topyekûn evrendeki kötülüğün gereğinden fazla mı ya da eksik mi olduğu konusunda akla uygun bir söz söyleme şansı yoktur.<sup>2</sup>

Kaldı ki, teknik imkânların zirveye tırmandığı günümüz dünyasında insanın kendisinden kaynaklandığı açık olan ahlâkî kötülük bir tarafa, Tanrı'ya yüklenen tabiî kötülüklerin bile büyük oranda ortadan kaldırılabilceği çaba ve gayretlerle eski devirlerde çoğu ölümle sonuçlanan hastalıkların, acı ve ıstıraplara dönüşen olayların üstesinden gelmek mümkün olmuştur. Dolayısıyla, dünyadaki kötülüğün varlığına dayanarak Tanrı'nın olmadığı yargısına ulaşmak imkânsız olduğundan bilgi, irade ve güç sahibi olan iyiliksever bir Tanrı fikri ile sözü edilen kötülüklerden ateistik bir çıkarıma gidilmesi doğru da değildir.

## B. Mâtürîdî'de Kötülük Problemi

Bu mesele İslam düşüncesi'nde Metafizikî ve Tabiî kötülük ile Ahlakî kötülük bağlamında ele alınmaktadır.<sup>3</sup> Metafiziksel/Tabiî açıdan

<sup>1</sup> Yunus Lengeranlı, "Ülkemizde Deprem Gerçeği, Tarihi Perspektif Bugün ve Gelecek", *Türkiye Günlüğü*, sayı 57, 1999, s. 52.

<sup>2</sup> Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, DEÜ. Yay., İzmir 1990, s. 169.

<sup>3</sup> Metafiziksel ve Tabii kötülük maddi dünyanın insanlara ve diğer duygusal varlıklara

bakıldığında bu âlemde görünen kötülüğün iyiliğin zorunlu bir takipçisi olduğu ve daha çok iyiliğin var olabilmesi için az olan kötülüğe katlanması zorunluluğu bulunduğu ve ortaya çıkan kötülüklerin doğrudan Allah'ın hikmetine dayalı olarak açıklandığı görülmektedir. Problemi önce âlemin ontolojik yapısı yönüyle, ardından insanın ontolojik yapısı açısından ele alacağız.

### B.1. Tabîî Kötülük

#### a) Âlemin Ontolojik Yapısı Açısından

İslâm düşüncesinin genel vasfı ile uyum içinde olarak Mâtürîdî Allah'ın yer ile göğü ve bunun arasındaki tüm varlığı insanın 'denenme' amacını gerçekleştirmek için yarattığını ve onun hizmetine sunularak onun yaşamına uygun hale getirilen bu varlıkların asla kendileri için (*linefsihi*) yaratılmadığını, öyle olmuş olsaydı sonunda fâni olacaklarından böyle bir tercihin abes bir davranış olacağını dile getirir.<sup>1</sup>

Mâtürîdî'ye göre, güneş ve ayın yaratılmasından ve diğer pek çok nimetin var edilmesine kadar yaratılan her şeyin muhakkak bir var ediliş amacı vardır. Bu gaye ise, bizzat insanın bu âlemdeki varlığının devamıdır. O halde, bütün bu şeylerin karşılıksız (*meccânen*) olmayıp insanı sınamak için olduğu açıktır.<sup>2</sup> Âlemdeki eşyanın yaratılması ise, yapılan bazı plan' (*tanzîm*), belli sınırlar oluşturma (*et-tahdîd*) çerçevesinde ve bir takım değişiklikler içerisinde cereyan etmektedir. Bir damla su belli bir düzen içinde bir kan pıhtısına dönüşüm (*et-taklîb*) ve değişiminin (*et-tağyîr*) ardından bir çiğnem et parçasına, daha sonra bütün uzuvların meydana gelişine ve sonuçta insan bedeninin ortaya çıkarak belli bir sınıra kadar faaliyetine devam etmektedir. Diğer varlıkların örneğin bir bitki ya da meyvenin meydana gelişinde de benzer bir süreç vardır. İnsan gibi her şeyin ortaya çıkışında belli bir sürenin geçmesi gerekmektedir. Eğer Allah

---

çektirdiği istraplar anlamında alındığında sadece tabîî kötülük olarak da isimlendirilmektedir. Bkz. Metin Özdemir, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, Furkan Kitaplığı, 2001 İstanbul, s. 183.

<sup>1</sup> Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, (T.S.M.K., Medine Bölümü, Yazma No:180), vr. 83<sup>a</sup>, 277<sup>a</sup>, 515<sup>a</sup>, 606<sup>a</sup>, 648<sup>a</sup>, 797<sup>b</sup>; *Şerh-i Semerkandî*, (Ebu Bekr M. b. Ahmed es- Semerkandî), (T.S.M.K., Medine Bölümü, Yazma No:179) vr. 150<sup>b</sup>, 462<sup>b</sup>, 563<sup>b</sup> (Bundan sonra bu eserin adını Te'vilat olarak anacağız.)

<sup>2</sup> Mâtürîdî, *Te'vîlât*, vr. 375<sup>a</sup>, 397<sup>b</sup>

isteseydi bu varlıkların tamamını bir defada ortaya çıkarabilir ve yaratıldıkları o hal üzere sürekli bir varlığa sahip kılabilirdi. Ancak bu âlemin işleri ve varlıkları esas itibariyle böyle bir yapıdan uzak, ortaya çıkma(*kevn*) ve ardından yok olma(*fesâd*) arasında gidip gelen durumlar üzerine yaratılmıştır. İşte bu sebeple bütün varlığın içine hastalıklar ve acı veren durumlar gibi sıkıntılı haller yanında sağlık ve esenlik gibi selâmet halleri yerleştirilmiştir.

Demek ki, dünyada her şeyde bir sınırlama ve değişim içinde hareket söz konusudur. Zira bu âlem bir mihnet ve imtihan yeridir. İmtihan olunma ise belli bir zamanlamayı ve belli sınır ve şartlar içinde bulunmayı gerektirmiştir.<sup>1</sup> Öyle anlaşılıyor ki sözü edilen amaçların gerçekleşmesi için bir bu âlem bir takım zıtlıkları içinde barındırmak zorundadır. Sosyal hayatta insanların farklı tabakalar oluşturmalarına imkân veren bazılarının zorluk, sıkıntı ve kötü durumlara maruz kalması, bazılarının ise kolaylık, zenginlik türünden iyiliklere mazhar olması gibi zıt insani durumlar "denenme" gerçeğinin bir sonucu olmuş<sup>2</sup> ve ancak bu sayede kapalı olan hususların ortaya çıkması sağlanmıştır.<sup>3</sup> Kapalı olan hususlardan maksat ise, denenme sayesinde dost ile düşmanın, isyan edenle itaat edenin, sâlih olan ile bozgunculuk yapanın birbirinden ayırt edilmesi(*et-tefrîk*)dir.<sup>4</sup>

Denenen insan ister mümin olsun ister kâfir; ister iyiliksever(*muhsin*) ister kötülük yapan(*musî*) olsun hepsi de nimetlerden yararlanma bakımından eşittir. Lakin bu eşitlik aynı zamanda iyi (*el-ebrar*) ile kötünün(*el-eşrâr*), nefse faydalı olan ile zararlı olan arasındaki farklılığın(*et-tefâvüt*) ve üstünlüğün(*et-tefâdü'l*) ortaya çıkarılacağı bir başka diyarın varlığının da delilini oluşturmaktadır.<sup>5</sup> Demek ki, bu âlemde sırf inandığı için kötülükten uzak tutulan ve salt inançsızlığı sebebiyle kötülüğe duçar kılınan insandan söz etmek mümkün değildir. İnsanların bazısının sıkıntısız ve rahat (*müreffeh*) yaşaması onların yüksek derecesi dolayısıyla ya da bir şekilde onu hak ettiğinden dolayı gerçekleşmediği gibi bazılarının

<sup>1</sup> Mâtürîdî, *Te'vilât*, vr. 600<sup>b</sup>, 723<sup>b</sup>

<sup>2</sup> Mâtürîdî, *Te'vilât*, vr. 660<sup>b</sup>

<sup>3</sup> Mâtürîdî, *Te'vilât*, vr. 768<sup>b</sup>

<sup>4</sup> Mâtürîdî, *Te'vilât*, vr. 597<sup>a</sup>, 638<sup>a</sup>, 656<sup>a</sup>, 731<sup>a</sup>, 797<sup>a</sup>, 801<sup>a</sup>

<sup>5</sup> Mâtürîdî, *Te'vilât*, vr. 797<sup>b</sup>

maruz kaldığı kötülükler de onların aşağı bir derecede bulunmalarından değildir. Bilakis o haller her ikisinin içinde buldukları durumlar vasıtasıyla, yani öncekiler refah ve bolluğun gerektirdiği şükür görevini yerine getirmekle, diğerleri ise maruz kaldıkları kötü duruma karşı gereken sabrı göstermekle denenmektedir.<sup>1</sup> Bu âlem mihnet yurdu olarak görüldüğünden denemeye konu olan insanın inanç durumuna dayalı bir ayırım yapılmamaktadır. Zira böyle bir ayırımın yapılması öncelikle *mihnet*'in tanımına uymaz. Çünkü mihnet, korku ve ümit besleme, ilgi gösterme ve uzak durma vasıtasıyla gerçekleşebilecek bir olgudur.<sup>2</sup>

Ayrıca âlemde yaratılan şeylerin sadece insanın sınanması amacına hizmet etmediği de bilinmelidir. Yani iyi/kötü olarak var kılınan eşya vasıtasıyla sadece insanın imtihan olunmasından başka faydalar da gözetilmektedir. Nitekim Mâtürîdî açısından bu husustaki hikmetlerden birisi de iyi ve kötünün birlikte bulunduğu bu âlemin varlığına dayalı olarak insan, bir takım davranış kalıpları geliştirebilmekte, bir başka ifadeyle kendisini eğitmektedir. Bu noktayı ifade etmek üzere o, sözü edilen şeylerin yaratılmasındaki Rabbanî hikmetin aslı kavranamasa ve onun taşıdığı anlam insan tarafından anlaşılmasa da yılanların ve zararlı cevherlerin yaratılmasında sevabın lezzeti ve isyana verilen cezanın doğuracağı acının bilinmesi hikmetinin gizli olduğunu söyler.<sup>3</sup> Anlaşılan o ki, Mâtürîdî açısından bakıldığında, dıştan kötü ve zararlı görünen bazı mahlûklar veya bizce acımasızca ve kötü olduğu düşünülen olaylar, aslında sahip oldukları zararlı özellikler ve bize yansıttıkları ürkütücü tablo üzerinden yanlış/günah olan şeylerden sakınma ve korkma; doğru/sevap olduğu bildirilen davranışlara yönelimi ise teşvik etme niteliğini de içinde taşıdığından kişinin ahlâkî yapısını tanzime vesile olmakta, bir bakıma onu eğitmektedir.

Ateistik açıdan bakıldığında ise, tam da bu son söylenen gerekçe üzerinden, yani başkalarının ahlâkî eğitiminin sağlanması adına benim yaşayacağım bir takım kötülüklerin gerekli olması düşüncesinin kabulü oldukça sıkıntılı görünmektedir. Nitekim, günümüz Amerikalı felsefecilerden Edward Madden'a göre, kötülükler vasıtasıyla insanî

<sup>1</sup> Mâtürîdî, *Te'vîlât*, vr. 585<sup>b</sup>

<sup>2</sup> Mâtürîdî, *Te'vîlât*, vr. 731<sup>b</sup>

<sup>3</sup> Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, (nşr. Fethullah Huleyf) İstanbul 1979, s. 108-109

yapının eğitilme potansiyelinin bulunduğu söylenmesi (ki, bu şekildeki gerekçelendirmeye o, 'character-building theory' diyor), muhataplarda tam tersine bir karakter yıkımına (*annihilation of character*) yol açacağından ödenen bedelin oldukça ağır olacak görünüyor.<sup>1</sup> Bu yöndeki bir eleştiriye cevap İslam düşüncesinde elbette vardır. Biz, insanın dünyadaki ahlâkî varlığıyla da yakından alakalı bu yaklaşıma karşı Mâtürîdî tarafından verilen ve tam da bu eleştiriye cevap olma bağlamındaki görüşlere aşağıda yer vereceğiz.

Sonuç olarak Mâtürîdî açısından ne bu âlem ne de içindeki insan varlığı boşu boşuna yaratılmıştır. Bu gayeliliğin gerçekleşmesi için ise, insanın eğitilerek mükemmelleşmesinin sağlanması yanında imtihan edilebilmesine de vesile olması adına iyilikler yanında kötülükler de yaratılmıştır. Dolayısıyla, Mâtürîdî'ye göre de bu âlem, içinde her ne kadar kötülükler barındırsa da mevcut dünyalar içinde en mükemmel olan dünyadır.

### b) İnsanın Ontolojik Yapısı Açısından

Girişte de belirttiğimiz üzere, ateistik görüşlerine büyük oranda âlemde görünen kötülüğün varlığını gerekçe gösteren kimselerin öne sürdüğü iddiaların temelinde kötülüğün 'sebepsiz' ve 'gereğinden fazla' olduğu şeklindeki tamamen sübjektif görüşleri bulunmaktaydı. Aslına bakılırsa, tabii kötülüğün meydana gelmesinde insana ait pay düşüldükten sonra mevcut kötülükten hareketle kapsamlı/sınırını aşan değerlendirmede bulunan 'insanî bakış açısı'nın sorgulanarak 'gereğinden fazla' ya da 'sebepsiz' hükmü incelenmelidir. Gerçekten de, oldukça sınırlı bir bakış açısından gözlemde bulunan ve eşyanın sadece kendisine görünen yüzünden başkasını göremeyen bir zihni yapıyla topyekûn âlem hakkında yargıda bulunmak ne kadar doğrudur?

Mâtürîdî'nin böylesine dar bir açıdan ve sübjektif olarak öne sürülen bu yaklaşımları doğrudan kalbinde inanç problemi olan insanların bir tutumu olarak değerlendirdiğini görmekteyiz. Nitekim bu kişiler (*keferetü*) eşyanın doğrudan kendilerine görünen yüzündeki faydası ile ilgilenir ve sadece kendilerine görünen bu yarar yönüne bakarlar. Baktıkları nesne ve olayların taşıdığı iç yüzdeki (*bâtın*) anlamdan haberleri olmadığı gibi, bu

<sup>1</sup> Edward H. Madden, "The Many Faces of Evil", s. 363.

şeylerin “neden” ve “nasıl” olup ta insanların yararına çalıştıklarına dair bir fikirleri de yoktur. Örneğin, bu insanlar şu basit su vasıtasıyla canlıların yaşamlarını devam ettirdiğini ve her türlü gıdalarla bedenlerini ayakta tutarak dengeyi sağladıklarını gayet iyi bildikleri halde, bu yaratılan şeylerin kendilerine sunduğu büyük(küllî) faydayı görmekten ve onların içinde barındırdığı gizli manaların farkına varmaktan maalesef uzak kalmışlardır. Ayrıca onlar işitmek, konuşmak ve görmek gibi kendilerine verilen duyuşsal (hissî) yeteneklerini de bu yönde hiç kullanmazlar. Kulakları ile sırf çevrelerinde bulunan sesleri işittiklerini, gözleri ile eşyayı gördüklerini ve dil ile de sadece konuştukları zannındadırlar. Değil onlar vasıtasıyla âlemde olan şeyleri anlamlandırma, sahip oldukları bu yeteneklerin taşıdığı mana ve hakikate dair bir bilgiye bile sahip değillerdir. Dünyada gözleriyle gördükleri, kulaklarıyla işittikleri şey ne ise, sadece onunla ilgilendiklerinden dolayı bu kabiliyetlerinin ahirete yolunda kazandıracığı “yarar”ın da neler olduğu üzerine hiç kafa yormazlar. Hâlbuki der, Mâtürîdî, eşyanın dünyaya bakan dış görünüşteki faydaları dahi o şeylerin âhîret adına taşıdıkları yarar’ın bilinmesi için onlara yüklenen geçici faydadan başka bir şey değildir.<sup>1</sup>

Görüldüğü üzere burada âlemde görünen kötülüklerin ontolojik varlığının inkâr edilmemekle birlikte, bu yönde değerlendirmeye girişen insanî bakış açısının tahlil edilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Gerçekten de, âlem hakkındaki ilk değerlendirmelerin genelde dış görünüşüne bakarak yürütüldüğü bilinmektedir. Ancak Mâtürîdî bu şekilde özellikle ve sadece eşyanın dış görünüşünden hareketle yapılan değerlendirme tavrını insanın genel karakteri olmasından çok, Allah’a inanmayan birinin hareket tarzı olarak görme düşüncesindedir. Peki, bu neden böyledir? Çünkü Mâtürîdî’nin gözünde inançsız bir insanın ahlâkî ontolojisindeki problemlili olan bir durum bu kişinin âleme olan bakışına olumsuz yansımaktadır. “Örtmek, kaplamak, kaçınmak ve isyan etmek”<sup>2</sup> anlamına gelen inkâr eyleminin karartan ve ‘anlam’ı yok sayan ve bu yüzden gerçekliği anlaşılmasız hale sokan inkârın ahlâkî yönüne değinen Mâtürîdî bu konuda şöyle der: “Her şey bir şeyi örter. Küfür de kalbi örterek

<sup>1</sup> Mâtürîdî, Mâtürîdî, *Te’vilât*, vr. 503<sup>a</sup> -503<sup>b</sup>

<sup>2</sup> İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, “küfr” md., c. V, s. 46-48.

*karanlığa gömer. Kalbi böylece karanlığa gömülen kişinin kulakları kendisiyle faydalanacağı şeyleri duymayacağı gibi bu yöndeki çağrılara cevap da veremez.”<sup>1</sup>*

Kalp eşyanın hakikati ve her şeyin prensibinin kendisiyle kavrandığı, iyi ile kötü'nün; faydalı ile zararlının birbirinden ayırt edilmesini sağlayan hikmetlerin kendisiyle bilindiği aklın yeridir.<sup>2</sup> Bu önemli işlevi sebebiyle kalpte inanç yerine inkâr fiilinin yer alması aklın potansiyelinin hebâ olmasına yol açtığı gibi onun sağlıklı işleyişini de bozmaktadır. Anlaşılan o ki, kalpte yerleşen bu kötü fiil yüzünden akıl ve duyular görevlerini yapamaz hale gelmektedir. Çünkü Allah'ın varlığını inkâr ederek bu yöndeki delilleri yalanlamak ve şirki kabul etmek<sup>3</sup> anlamına gelen bu inkâr eylemi kalpte karanlığa sebep olmakta ve onun yol açtığı karanlık da gözün ve kulağın manevi ışığını söndürmektedir.<sup>4</sup> Kalp ve aklın imkân ve potansiyeli doğrultusunda sağlıklı olarak görevini yapması aydınlık/ışık, bu görevinden engellenmesi ise karanlık metaforuyla ele alınmaktadır. Demek ki, işlevini yerine getiremeyen akıl gücünün çevresini kuşatan nesne ve olaylara bakışının sığ ve yüzeysel oluşunun ve herhangi bir durumla alakalı yaptığı çıkarımların aynı şekilde sathî ve illetli olarak görülmesinin altında böyle temelli bir sorun, yani inançsızlık yatmaktadır.

Bu ahlâki sorunun kendisini 'kötülük' olarak görülen hususlarda gösterdiği aynı eylem veya durum içinde, iman unsuru öncekinin zıddına eşya ve olaylara bakışta her vesileyle kendine özel farklılığı yansıtmaktadır. 'Bakış'taki bu farklılığa işaret eden Mâtürîdî bu konuda dikkat çekici bir örnek verir: *“...farzedelim ki, Allah'a inanan ve inanmayan iki insan gözleri önünde duran aynı çiçeğe bakmaktadırlar. Bu insanlar gerçi aynı çiçeğe bakmaktadır ama nazarlari (akıl yürütmeleri) birbirinden oldukça farklıdır. İnançsız olanı çiçeğin dış görüntüsünden kaynaklanan geçici bir zevke yoğunlaşır ve sırf kendi gözüne görünen yön ile ilgilenirken dış görüntünün arkasındaki âkıbet'te ne gibi yararlar saklı olduğunu hiç düşünmez. Aynı çiçek inançlı birinin de hoşuna gider. Bu kimse de dış görünüşten belli bir zevk alır. Ama onun bundan fazla olarak çiçeğin âkıbet yönüyle ne gibi yararlar taşıdığına ve hangi gayelerle*

<sup>1</sup> Mâtürîdî, *Te'vilât*, vr. 206<sup>a</sup>, 640<sup>a</sup>

<sup>2</sup> Hanifi Özcan, *Mâtürîdî'de Dini Çoğulculuk*, MÜİFVY., İstanbul 1995, s. 82.

<sup>3</sup> Mâtürîdî, *Te'vilât*, vr. 252<sup>b</sup>; *Şerh-i Semerkandî*, vr. 355<sup>b</sup>

<sup>4</sup> Mâtürîdî, *Te'vilât*, vr. 255<sup>a</sup>, 640<sup>a</sup>; *Şerh-i Semerkandî*, vr. 398<sup>b</sup>

yaratıldığına ilişkin dikkati nazarını dış görünüşten ziyade sonuçtaki yarara çevirir.”<sup>1</sup>

Anlaşılan o ki, âlemde göze çarpan her nesne ya da olayın değerlendirilmesinde olduğu gibi kötülöklere bakışta da ‘gereğinden fazla’ ya da ‘sebepsiz’ nitelemesinde bulunan insan varlığının kalbindeki inanç boyutu kötölük hakkında ileri sürölen yorumların kaynağı olmaktadır. Bir bireyin inançsız oluşu dış dünyayı algılamasında esaslı bir problemin temelini oluştururken, inanan kişinin imanı onun varlık algısının sağlam temellere oturmasına vesile olmaktadır. Bu kişi Rabbi’nin ona biçtiği ontolojik yapının farkında olduğundan âlemde gözüne çarpan her şeye hem âkıbet, yani o şeyin taşıdığı anlam ve gaye, hem de âhiret açısından değerlendirmelerde bulunacak ve her zaman kendi bakış açısının sınırlı ve kusurlu olduğunu bilecektir. Mâtürîdî insanın karşı karşıya kaldığı bir takım güç ve sıkıntı durumların aslında o şeye maruz kalan insanın bakış açısından bir kötölük olduğunu söyler. Yine müreffeh bir yaşam da sadece onların bakış açısından ‘iyi’ bir yaşamdır. Ama hakikat açısından acaba öyle midir? Aslında bu yönden bakıldığında ne önceki durum gerçekten ‘kötü’dür ne de sonraki durum gerçekten ‘iyi’dir.<sup>2</sup> Bu yüzden yaşanan acı tecrübelere dayalı akıl yürütmelerin sağlam ve sağlıklı bir değerlendirme olabilmesi sadece ve sadece sonuçların hesaba katılması yoluyla bir değer ifade edecektir.

O halde, kötölüklerin iyi bir Tanrı’nın varlığının kabulü ile bağdaşmadığı iddiası üzerinde dönen probleme ilişkin genel bir değerlendirme yapacak olursak Mâtürîdî açısından şu görüşler öne çıkmaktadır: Bu dünyada bazılarının çok acı hallere düştükleri bir gerçektir. Buna bakılarak Allah’ın onlara haksızlık yaptığı düşünölebilir. Ama gerçek böyle değildir. Bir kere, zulüm bir şeyi yerli yerine koymamak demektir. Bu sıfatla nitelenen kimse birinin hakkını başkasına veren, hak sahibi olan birini de o hakkından uzaklaştıran kişidir. Allah’ın böyle davrandığını söylemek mümkün değildir. Onun fiili zulüm ile nitelenemez. Görünüşte zulüm faydalı olanı kendine çekmek ve zararlı olan şeyi de kendinden uzaklaştırmakla gerçekleşecektir. Hâlbuki Allah’ın göklerin ve yerin yaratıcısı olması bakımından böyle davranmasına sebep de yoktur,

<sup>1</sup> Mâtürîdî, *Te’vilât*, vr. 684<sup>b</sup>

<sup>2</sup> Mâtürîdî, *Te’vilât*, vr. 614<sup>a</sup>

ihtiyacı da yoktur. Bu yüzden zulüm konusunda söylenecek şey, onun insana ait olduğu ve böyle bir durum varsa şayet ona yol açanın kişinin kendi eliyle yaptıklarıdır. İrade her fâile ait olan bir sıfattır. Allah ise kullarının kendi eliyle kazandığı zulüm niteliğini elbette yaratacağıdır.

Kaldı ki, Mâtürîdî açısından bakıldığında kötü görünen durumların varlığı ile şöyle bir meselenin bilinmesi de istenmiş olabilir. Gerçi onun buradaki yorumuna yukarıda dile getirdiğimiz ateistik yorumda karşı çıkılmakta ve elde edilecek ürüne karşı ödenecek bedelin oldukça fazla olacağı ileri sürülmekteydi. Ancak Mâtürîdî, bir takım iyilikler adına çekilen kötülükler hakkında öne sürülen iddiaların şöyle yanlış bir inanca dayandığı kanaatindedir. Ona göre, aslına bakılırsa sağlık ve esenlik dediğimiz şeyler doğrudan Allah'ın insana verdiği haddizatında bir iyiliktir, bir lütuftur. Yani bunlar insanın ona hakkı olduğu için verilmiş değildir. Elbette O'nun bir insanı sağlıklı olduğu gibi kusurlu yaratma hürriyeti de vardır. Burada önemli olan husus şudur: Allah bir kişinin diğerine zulmetmesine imkân verdiği bir durumda gözden kaçan iki şey vardır. Birincisi "adalet" ve "hak" kavramları yanlış anlaşılmaktadır. Diğerisi ise, söz konusu kötülüğün gerçekten bir kötülük olduğunu düşünmektir. Herhangi bir kötülüğe maruz kalan bir kişinin belki de bu duruma bir şekilde ihtiyacı vardır. Şu halde bu musibet aslında sadece görünüşte bir zulümdür.<sup>1</sup>

Mâtürîdî'ye göre, insan bilmek ve öğrenmek suretiyle başka varlıklara üstün gelmekte ve elde ettiği bilgi sayesinde küçük ve büyüğün belli olduğu dereceler adına çaba harcamaktadır.<sup>2</sup> Yani insan bilme vasfına dayalı olarak uygulamaya girişen bir varlıktır. Demek ki, insan bilgi gücü yanında eylem gücüyle de donatılmıştır. Onun bu özelliğini açıkça ifade ederek ahlâki sorumluluğu çelişkiye düşmeksizin açıklama çabasında olan Mâtürîdî "*kendi iradelerini yok sayarak Allah'a cebir isnadında bulunanların düşüncelerinin geçersiz olduğunu ve irade niteliğinin her failin kendi fiiline ait bir özellik olduğu*"<sup>3</sup> görüşünü cesaretle savunur ken insanın fiilini özgürce irade ettiğini ve eyleme ilişkin gücünün bizzat kendi arzu ve isteğine bağlı olarak Allah tarafından eylem anında yaratıldığını söyler. O halde eylem

<sup>1</sup> *Şerh-i Semerkandi*, vr.,141<sup>b</sup>

<sup>2</sup> Mâtürîdî, *Te'vîlât*, vr. 341<sup>b</sup>

<sup>3</sup> Mâtürîdî, *Te'vîlât*, vr. 194<sup>b</sup>; krş. 514<sup>b</sup>, *Şerh-i Semerkandi*, vr., 321<sup>b</sup>

gücü sağlam ve sağlıklı olan her insanda bulunan ve fiile yönelik arzu etme, seçme ve söz konusu işe yönelim bağlamında ortaya çıkan bir güçtür.<sup>1</sup> Öyleyse ortada bir kötülük varsa, onu davranışlarıyla isteyen ve buna uygun hareket eden insan varlığı yanında bu talebin gerçekleşmesine vesile olan Allah'ın irade ve kudreti bulunmaktadır. Bu durum Mâtürîdî açısından Allah hakkındaki bir eksiklik olmayıp bilakis Onun ahlâkî bir varlık oluşunun gereği olmaktadır.

## B.2. Ahlâkî Kötülük

Ahlâkî kötülük kavramıyla kastedilen şeyler; ayıp ve kusurlar, hata, yalan ve düşmanlık, bencillik, kıskançlık, hırs, zulüm, merhametsizlik ve daha geniş anlamda savaşlar, toplu katliamlar ve onlarda yaşanan gaddarlıklar gibi kötülüklerdir.<sup>2</sup>

Mâtürîdî'nin iradesini kötü yolda kullanarak büyük haksızlıklara ve zulme sebep olma gibi kötü eylemleri açıkça bir inkârcıya yakıştırdığı bilinmektedir. Ona göre, bu çaptaki gaddarlıkların "ben müminim" diyen bir insandan meydana gelmesi iman vasfıyla bağdaşmaz. Allah'a inanmayanların yeryüzünde giriştikleri zulüm, hırsızlık, yol kesme gibi her türlü kötü eylemlerinden ötürü dünyada kötülüğün yayıldığı bir gerçektir. Ancak bilinmelidir ki, böyle davranan insanların kalpleri imanın güzelliğinin içine doğmasına (*tecellî*) izin vermeyecek derecede örtülüdür. Bu duruma sebebin seçtikleri inançsızlık yoludur ve bu durumun tek sorumlusu da sadece kendileridir.<sup>3</sup>

Mâtürîdî'ye göre, insanlığın genelinin maruz kaldığı felaket ve acıların böylesi kötü insanlardan bazılarının yaptıkları hatalardan kaynaklanması mümkündür. Nitekim yıkıcı etkisi herkes üzerinde görülen, örneğin yiyecek sıkıntısının tehlikeli boyutlara ulaşması (*cedb ve'l kaht*) veya bir düşman ordusunun işgali altında bulunma gibi büyük felakete maruz kalmanın arkasında fiilleriyle buna sebep olan bazı kötüler yüzünden yüzünden hiçbir kusuru olmayan çocuklar (*el-etfâl*) ve iyilik sahibi insanlar (*el-ebrar ve'l ahyar*) ile masum hayvanlar da bu umumi beladan etkilenmektedir. Ortaya çıkan bu acı durum temelde ona maruz kalan

<sup>1</sup> Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, s. 266.

<sup>2</sup> Metin Özdemir, *age.*, s. 29.

<sup>3</sup> Mâtürîdî, *Te'vîlât*, vr. 509<sup>a</sup>

insanları ikaz etme (*et-tenbih*) ve içine düştükleri kötülüklerden bu vesileyle tutup çıkarma ve bu musibet eliyle onların öğüt almalarını (*mev'iza*) sağlama amacı taşımaktadır. Ama yaşanan bu acı durumun iyiler ve çocuklara da büyük kötülüğün dokunması hususu ise, onların daha önce yaptıklarına bir ödenti (*keffaret*) manası yanında hepten masumların ise ahiret adına daha büyük faydayı kazanmalarına vesile olmaktadır. Mâtüridî burada görülen hikmeti iki şekilde ele alır:

Birincisi, sözü edilen felaketler daha önce yapılan kötü davranışların karşılığı olması yanında, sağlık ve esenlik ile geçen veya yine bu şekilde geçecek olan mutlu zamanların, sadece Allah'ın fazlından insana lütfettiği haller olduğu ve üstelik bunlar ister bazı kötü olaylar ile ortadan kalsın isterse iyi durumların sürekliliği sağlanmış olsun, son tahlilde, unutulmaması gereken şey, her şeyin sahibinin O olduğu ve insanın da Onun kulu olduğu gerçeğidir.

İkincisi, Allah'ın verdiği bu kötülüğün onlarca hak edildiği ve yapılan herhangi bir hatanın karşılığıdır denilemeyecek kişi ve haller söz konusu olduğunda ise, yaşanan acı ve kötü şeylere karşılık ahret yurdunda ebedi güzelliklerin lütfedileceği ve bu kimselerin burada maruz kaldığı zararların orada fazlasıyla karşılanacağı düşünülmesi gerekir.<sup>1</sup>

Mâtüridî ahlâki sorumluluğa hâiz bir insanın kötü eylemine karşılık geldiği düşünülen bir kötülüğün günahın cezası olabileceği yorumu içinde aynı elemli duruma masum çocukların da düşmesini oldukça kapalı bir şekilde şöyle açıklar. Ona göre, bazen acınacak hale düşmüş insanlarla ve büyük musibetlere maruz kalmış çocuklar ile karşılaşılır. Böylesi bir duruma tanıklık eden kişi asla Allah'ın bu insanlara zulüm ettiğini düşünmemelidir. Tam tersine böyle olaylar vasıtasıyla şu noktaları dikkate almalıdır. Öncelikle sağlık (*sıhhat*) ve esenlik (*selâmet*) içinde bir yaşam sürme doğrudan Allah'ın bağışladığı birer fazilettir. Bunlar, anılan kişilere hak ettikleri için verilmemiştir. Allah isterse sağlıklı ve sağlam, isterse özürlü (*sakîm*) yaratma hakkına sahiptir. İnsan bazen kendisine zulmedildiğini ve haksızlığa maruz bırakıldığını veya kendisine haksızlık etmesi için bir başkasına güç ve imkân verildiğini zannedebilir. İşte burada iki noktaya dikkat edilmesi gerekmektedir. Birincisi, bu hususlarda öne çıkarıldığı görülen adalet ve hak kavramlarının yanlış anlaşıldığına dikkat

<sup>1</sup> Mâtüridî, *Te'vilât*, vr. 612<sup>b</sup> - 613<sup>a</sup>

edilmelidir. İkincisi, kötülüğe maruz kalan kişi açısından -bu durum görünüşte(zâhiren) bir zulüm olsa ve kişi kendisine haksızlık yapıldığını zannetse de- sonuçta o anda görülmeyen bir yararın varlığının söz konusu olabileceği düşünülmelidir. Bilinmelidir ki, gerçekte o iş asla bir zulüm değildir. Çünkü Allah zâtı itibariyle böyle bir şeye muhtaç değildir. Demek ki, bazı insanların ve masum çocukların çektiği acıları gören akıl sahibi birinin düşüneneceği ilk şey, Allah'ın onlara haksızlık veya zulmetmek istemeyeceğidir.<sup>1</sup>

Yine savaşlar vasıtasıyla da âleme pek çok kötülük yayılmakta ve bu yüzden pek çok insan büyük acılar çektiği bir gerçektir. Dıştan bakıldığında savaş, Mâtürîdî'ye göre de iyi bir şey değildir. Ama âleme rahmet olarak gönderilen peygamber de savaşmıştır. O halde, konuya dış görünüşün ardındaki hakikat açısından bakmak gerekmektedir. Bu açıdan savaşın rahmete aykırı düşüğü söylenemez. Zira onun sayesinde insanlar bir yandan zâlim düşmanın kendilerini öldürerek ortadan kaldırmasından, diğer yandan da ahiret yurdunda aleyhlerinde tahakkuk edecek muhtemel ebedi bir azaptan kurtulmaktadır. Ayrıca savaşın insanların İslam dinine girmelerine vasıta olduğu da bir vakiadır. Böyle durumlarda yapılan bir savaş sonuçları itibariyle rahmete dönüşmektedir. Aslında insanların başına gelen diğer felâketlere de böyle bakılmalıdır. Onlar da ilk bakışta insana rahmet olarak görülmez. Ama bu bela ve sıkıntılar sabırla karşılandığında onların arkasından sabrın mükâfâtı olarak sevap ve nimetin geleceği düşünülecek ve o şeydeki ilâhî rahmet yönü fark edilecektir. Mâtürîdî'nin burada nimet/rahmet dediği şey, âkıbette karşılaşılabilecek olan iyilik(hayr) ve yarar(nef') ile alakalıdır. O halde, görünüşte öyle olmasa bile gerçekte söz konusu fiiller âkıbet/âhiret bakımından her zaman içlerinde nimet ve rahmet yönünü barındırmaktadır. Buna dayalı olarak, başına acı ve ıstırap verici kötü şeyler geldiğinde bunu sabır ve tahammülle karşılayan kişi, Mâtürîdî açısından şu dört şeyi elde edeceğini bilmelidir:

Birincisi, önce yapılan kabahatlerin üzeri bu sayede örtülecektir.

İkincisi, musibete maruz kalan kişi aslında kendisinin sadece bir kul olduğunu ve kendinde hükmedenin Allah olduğunu, dolayısıyla gerçekte kendi kendisine sahip olmadığını kavrayacaktır.

<sup>1</sup> Mâtürîdî, *Te'vîlât*, vr. 106<sup>o</sup>; *Şerh-i Semerkandi*, vr.,191<sup>o</sup>

Üçüncüsü, karşı karşıya kaldığı söz konusu felaketlerin ardından sevap ve devamlılığı olan nimetlere ulaşacağına inanacaktır.

Dördüncüsü, yaşadığı güç ve sıkıntılı durumlar sayesinde nimeti nimet olarak görme(*mârifet*) derecesini elde edecektir.<sup>3</sup>

### Sonuç

Mâtürîdî açısından bu âlem, elbette içinde bir takım kötülükleri barındırmaktadır. Ancak bu kötülüğün gerçek anlamda bir kötülük olarak görülmemesi gerekir. Kötülük hem âlemin ontolojisi, hem de insanın âhlâkî ontolojisi ile yakından alakalıdır. Bu gerçeğe dayalı yapılacak geniş açılı bir âklî çaba neticesinde göze görünen kötülüğün aslında ne gereksiz ne de gereğinden fazla olduğu görülecek, dolayısıyla mevcut kötülüğü içeren dünyanın bu boyuttaki kötülüğü bir takım gerekçelere dayalı içerdiği anlaşılacaktır. Diğer taraftan insanın ahlâkî ontolojisinin bu orandaki bir kötülüğü temelde kendi yaptıklarına dayalı olarak yaşadığı, ama sonuçları bakımından değerlendirildiğinde, en azından Allah'a inanan bir birey açısından anlamsız ve değersiz olmadığı görülecektir. Zira Allah'ın fiilleri asla hikmet'in dışına çıkmaz ve O kullarına asla zulmeden bir Tanrı değildir.

---

<sup>3</sup> Mâtürîdî, *Te'vîlât*, vr. 346<sup>b</sup>